

Корнякова Т. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0001-5993-0745>*

ПРОГНОЗУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ САНКЦІЇ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ

PREDICTING THE EFFECTIVENESS OF SPECIAL CONFISCATION AS A CRIMINAL PENALTY IN PREVENTING CRIME

У статті розглянуто питання прогнозування ефективності кримінально-правової санкції. Визначено її складний характер як системи, що включає підготовку, прийняття, призначення та виконання, представляючи динамічний процес. Виділено системний характер, що робить санкцію комплексною та міждисциплінарною.

У фокусі статті представлено прогнози для аналізу превентивної політики, оцінка сучасної практики правозастосування та використання міжнародної правової допомоги. Зазначається важливість врахування цілей політики, зокрема вирішення проблем, пов'язаних із протидією кримінальним правопорушенням, пов'язаним із отриманням майна, речей, активів злочинним шляхом, а також розглядаються перспективи застосування санкції – спеціальної конфіскації у випадках незаконного збагачення.

У контексті сучасних тенденцій правосуддя, у статті акцентується увага на необхідності врахування конкретних обставин кримінального провадження у судовому процесі, дотримання принципу справедливості та індивідуалізації заходів кримінально-правового характеру. Зокрема, подальше уточнення мір кримінально-правових санкцій може сприяти розробці системи, яка ефективно враховує специфіку вчинених правопорушень та забезпечує високий рівень попередження злочинності в майбутньому.

Висвітлено необхідність правильної конструкції кримінально-правових санкцій для забезпечення ефективності впливу на винних осіб. Виділено важливість збалансованості між суворістю покарання та його тривалістю. Зазначено, що для досягнення загально-попереджувальної мети спеціальної конфіскації важливо уникати надмірного тягаря для винної особи та відновлення соціальної справедливості для досягнення запобіжної мети.

Підкреслено, що сучасний підхід до кримінально-правових санкцій враховує їх системний характер. Системне дослідження вказує на потребу у визначенні закономірностей та методів різних наук для розв'язання проблеми запобігання злочинності. Акцентується увага на важливості визначення міри кримінально-правової санкції та її відповідності характеру вчиненого правопорушення. Сприйняття конкретних обставин та міркувань у судовому процесі вказує на сучасні тенденції у правосудді, спрямовані на справедливість та врахування індивідуальних обставин справи.

Ключові слова: *превентивна політика, запобігання злочинності, незаконне збагачення, спеціальна конфіскація, кримінальні правопорушення, справедлива рівновага.*

The article explores the issue of predicting the effectiveness of criminal-legal sanctions. Its complex nature is defined as a system involving preparation, adoption, appointment, and execution, representing a dynamic process. Emphasis is placed on the systemic character, making the sanction comprehensive and interdisciplinary.

The article focuses on forecasts for analyzing preventive policies, evaluating contemporary legal practices, and utilizing international legal assistance. The importance of considering policy objectives, particularly addressing problems related to countering criminal offenses associated with acquiring property, items, and assets through criminal means, is highlighted. The prospects of applying the sanction of special confiscation in cases of illegal enrichment are examined.

Within the context of modern justice trends, the article underscores the need to consider specific circumstances in judicial processes, adhering to principles of fairness and individualization of criminal-legal measures. Further refinement of measures can contribute to the development of a system that effectively addresses the specifics of committed offenses, ensuring a high level of crime prevention.

The necessity of a proper construction of criminal-legal sanctions to ensure their impact on offenders is illuminated. The importance of a balanced approach between the severity and duration of punishment is emphasized. To achieve the overall preventive goal of special confiscation, it is crucial to avoid undue burden on the guilty party and restore social justice to fulfill preventive objectives.

Highlighting the modern approach to criminal-legal sanctions, the article acknowledges their systemic nature. Systematic research indicates the need to identify patterns and methods across various disciplines to address the issue of crime prevention. Attention is drawn to the importance of determining the measure of criminal-legal sanctions in line with the nature of the committed offense. The recognition of specific circumstances and considerations in judicial processes reflects contemporary justice trends focused on fairness and the consideration of individual case circumstances.

Key words: *preventive policy, crime prevention, illegal enrichment, special confiscation, criminal offenses, fair balance.*

При вивченні ефективності кримінального покарання виникає потреба в науковому передбаченні віддалених наслідків його дії. Однак наразі фактичний результат дії кримінального покарання та інших заходів кримінально-правового характеру завжди виглядає як очевидно незавершений. Якщо це так, то прогнозування майбутніх результатів дії розробленої санкції стає необхідною складовою вивчення ефективності закону про кримінальну відповідальність.

Кримінально-правова санкція, як складна система, складається з трьох взаємопов'язаних та взаємозумовлених частин, які утворюють динамічний процес: підготовка та прийняття кримінально-правової санкції, призначення та виконання покарання або іншого заходу кримінально-правового характеру, такого як спеціальна конфіскація.

Системний характер кримінально-правової санкції робить її комплексною та міждисциплінарною. Це означає, що для вирішення цієї проблеми необхідно залучати дані різних наук: категорії, ідеї, методи та засоби філософії та соціології, психології та педагогіки, кібернетики та теорії інформації, оскільки жодна окрема наука не здатна самостійно вирішити розглянуту дослідницьку проблему. Іншими словами, суть системного дослідження в контексті кримінально-правової санкції полягає в концентрації закономірностей та категорій, методів і засобів різних наук навколо вирішення саме цієї проблеми. При цьому важливо мати на увазі, що досягнення інших наук органічно поєднуються у дослідженні даної проблеми лише тоді, коли вони будуть служити специфічним цілям і завданням кримінальної та кримінально-виконавчої науки, яким належить пріоритет у вирішенні цього питання.

Питанням аналізу, структури, мети кримінально-правових санкцій та окремих кримінально-правових заходів, таких як спеціальна

конфіскація у науковій літературі приділяється достатньо уваги. Це праці О.М. Бандурки, Ю.В. Бауліна, І.В. Гловюк, О.М. Литвинова, Г.А. Орловської, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, О.С. Пироженко, Н.С. Юзікової [1, 2, 3]. Серед зарубіжних вчених це дослідження Angwin, J., Anderson D., Larson, J., Mattu, S., & Kirchner, L., William J., Sabol Miranda L. Baumann [4, 5]. Поряд з цим, питанням прогнозування ефективності окремих кримінально-правових санкцій майже не приділяється уваги. Дослідження зарубіжних вчених у сфері прогнозування при здійсненні кримінального правосуддя щодо формування превентивної політики підкреслює важливість розуміння кримінально-правових санкцій, інформаційних потреб зацікавлених сторін та інформаційних прогалин, які можуть вплинути на практику застосування кримінально-правових засобів. Ці знання створюють основу для теоретизування про прогнозування та формування превентивної політики на різних рівнях і практики кримінального правосуддя [4].

Мета статті полягає в науковому розгляді проблеми прогнозування при конструюванні кримінально-правової санкції з особливим акцентом на важливість цього аспекту, оскільки вартість наслідків від впровадження ефективної або потенційно негативної санкції є великою. Дослідження спрямоване на визначення того, чи можна конструювати ефективні кримінально-правові санкції, якщо законодавець не володіє інформацією щодо потенційного впливу цих санкцій, зокрема, на досягнення загально-попереджувального ефекту після їх застосування.

Проблема прогнозування при конструюванні кримінально-правової санкції набуває особливого значення, оскільки вартість наслідків від практичного впровадження ефективної або маючої значні негативні наслідки санкції велика. Здебільшого, чи можна створити ефективну

кримінально-правову санкцію, якщо законодавець не знає, яке загально-попереджувальне впливове відображення вона матиме після застосування? Відповідь повинна бути однозначною: ні. Тому ще до застосування, тобто при конструюванні конкретної кримінально-правової санкції, необхідно мати відповідну інформацію щодо майбутніх результатів цієї санкції, зокрема у відношенні до досягнення цілі загального попередження. Іншими словами, законодавець повинен знати стримуючу силу кримінально-правової санкції до її прийняття.

Прогнозування грає важливу роль у конструюванні кримінально-правової санкції, зокрема спеціальної конфіскації, та визначенні її ефективності у запобіганні злочинності. У контексті нашого дослідження прогнозування використовується для розробки та оцінки загальнодержавної превентивної політики пропозицій, а також для надання інформації для практичного впровадження спеціальної конфіскації доходів, майна здобутих злочинним шляхом. Для цілей прогнозування ефективності кримінально-правових санкцій формулювання превентивної політики передбачає моделювання майбутніх результатів та надання інформації для прийняття рішень стосовно майбутньої політики, коли оцінюються прогнози наслідків цієї політики на предмет точності застосування спеціальної конфіскації, якому передують розшук активів, майна особи, яке використовували в процесі вчинення злочину або ж отримали за його результатами.

Прогнози для аналізу превентивної політики означають оцінку впливу сучасної практики правозастосування відповідних санкцій на майбутні результати, зосереджуючись на цілях політики, таких як вирішення низки проблем, пов'язаних із пошуком активів здобутих злочинним шляхом та використанням інструментів міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях де може бути застосовано санкцію – спеціальну конфіскацію у разі незаконного збагачення. Ці прогнози можуть передбачати використання індивідуальних чи сукупних даних. У випадку прогнозування практики кримінального правосуддя щодо застосування санкції – спеціальної конфіскації, вони частіше передбачають результати на індивідуальному чи спеціально-кримінологічному рівні, такі як рецидив кримінальних правопорушень. Ці

прогнози допомагають органам кримінального правосуддя приймати рішення щодо розгляду справ, адресного застосування інших заходів кримінально-правового характеру, таких як спеціальна конфіскації як ефективного заходу запобігання таким видам злочинності як корупційна, організована, незаконний наркообіг, терористична, торгівля людьми тощо.

У процесі створення кримінально-правової санкції важливо передбачати її суспільну ефективність – зміни в соціальній реальності та громадських відносинах, які можуть виникнути або вже виникають, коли дана санкція почне діяти. Особливо якщо це стосується санкцій майнового характеру. Адже питання недоторканності права власності закріплено у Конституції України, ЦК України, захищено нормами КК України і закріплено у Першому протоколі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так у ст. 1 «Захист власності» зазначено, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [5]. Прогнозування ефективності дії кримінально-правової санкції вже при її створенні дозволить в певній мірі уникнути порушення прав особи, що виникають при застосуванні заходів кримінально-правового характеру.

Прогнозування – один із суттєвих етапів усього процесу розробки, підготовки та прийняття кримінально-правових санкцій, яка має сприяти відновленню справедливості у суспільстві у не порушувати права особи, у тому числі право власності при застосуванні спеціальної конфіскації. Прикладом у питаннях застосування спеціальної конфіскації служить справа «Тас проти Бельгії» від 12 травня 2009 року, де заявник, посилаючись на ст. 1 Першого Протоколу, оскаржував конфіскацію нерухомості [7]. Позиція ЄСПЛ полягала в тому, що оскаржувана заявником конфіскація, безсумнівно, представляла собою втручання в його право на повагу до власності. Однак, Європейський суд, враховуючи обставини справи, а саме: тяжкість і особливо тяжкий характер злочину, який виражався у неприйнятній зневазі людськими цінностями і гідністю (надмірна плата не відповідає умовам життя в орендованих примі-

щеннях), суто корисливими мотивами поведінки засудженого, тривалим терміном, протягом якого тривали злочини, а також кримінальним минулим підсудного, визнав, що такий захід, як позбавлення майна, входить у визначення «контролю використання майна» відповідно із п. 2 ст. 1 Першого Протоколу. Передбачене законом, це втручання мало законну мету і відповідало загальному інтересу, а саме: експлуатації іноземців, що знаходяться в скрутному становищі, перешкоджанню використанню майна для вчинення інших злочинів і заподіяння шкоди суспільству. ЄСПЛ наголосив, що при конфіскації незаконно використовуваного майна рівновага між метою та фундаментальними правами заявника залежить від численних факторів, зокрема від позиції власника майна. Суд також підкреслив, що при розгляді конфіскації майна, яке використовувалося для вчинення злочину, важливо враховувати ставлення винного до своєї поведінки та інші обставини, такі як ймовірність продовження злочинної діяльності у майбутньому, якщо конфіскація не буде застосована. Це підкреслює, що рішення про конфіскацію повинно враховувати різні фактори і залежати від певних обставин, зокрема від позиції власника майна. Такий підхід не суперечить вимогам законодавства та вказує на те, що призначення чи відмова від спеціальної конфіскації є віддано на розсуд суду, яке належить до його дискреційних повноважень.

Прогнозування при створенні кримінально-правових санкцій – це науковий процес, який використовує спеціальні наукові методи та засоби для отримання прогностичної інформації щодо ефективності досягнення цілей кримінального покарання. Іншими словами, метою такого прогнозування є виявлення потреб у ефективних кримінально-правових санкціях, наукове передбачення найближчих та віддалених наслідків прийнятих кримінально-правових санкцій.

Прогнозування при створенні кримінально-правових санкцій представляє собою одну з форм наукового пізнання. Ця форма наукового пізнання водночас досить специфічна. Тут йдеться про пізнання таких соціальних явищ та громадських відносин, які не існують в наш час.

Вибір політики та практики ґрунтується на даних від надійних прогнозів та іншої якісної

інформації. Жодне агентство, наскільки нам відомо, не використовує дані прогнозів механічно для прийняття рішень; замість цього ці інструменти використовуються для інформування (і іноді обґрунтування) процесу прийняття рішень.

На практиці ефективність заходів впливу на винну особу, зазвичай знижується через недоліки в конструкції кримінально-правових санкцій. Від того, як побудована санкція, які покарання передбачені нормою закону, залежить стримуючо-попереджувальна сила загрози покарання, а також широта суддівського вирішення при виборі та визначенні виду та розміру покарання. Правильна і справедлива санкція впливає не лише на правозастосовну діяльність судових органів та установ, які виконують покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, але також сприяє розвитку правосвідомості населення у необхідному для суспільства напрямку. Іншими словами, мова йде про відповідність між кримінальними правопорушеннями та передбаченими за це санкціями, які свідчать про відношення справедливості у суспільстві та фактичне попередження злочинів у майбутньому. Принциповість і важливість цього питання пов'язана також із тим, що зазвичай вважають, що найпростіший спосіб зробити людей більш законопослушними – це збільшити покарання, призначити конфіскацію майна. Не суворість, а тривалість санкції має найбільший превентивний вплив на особу, а якщо це стосується спеціальної конфіскації, то це ефективний захід якій має стримувачий, блокуючий характер. У цьому контексті повністю обґрунтована з точки зору загального попередження і логічна з точки зору гуманізму заміна призначення спеціальної конфіскації поряд із основним видом покарання. Орієнтація суспільства на суворість як самоціль є неприйнятною в сучасних умовах.

Щоб така санкція як спеціальна конфіскація досягла загально-попереджувальної мети, вона, з одного боку, не повинна бути надмірним тягарем для винної особи, а з іншого боку, враховуючи моральний рівень населення, повинно викликати вражаючий ефект шляхом необхідної репресії та запобіжної мети при вчиненні діяння, пов'язаного із незаконним збагаченням. Конфіскація майна здобутого злочинним

шляхом, або речей які використовуються для вчинення злочинів, незаконне збагачення позбавляє винну особу у майбутньому вчиняти кримінальні правопорушення. Без сумніву, ефект кримінального-правових санкцій залежить не лише від ризику розкриття і притягнення до кримінальної відповідальності, але також про відновлення справедливості у суспільстві, що має велике значення тоді, коли мова йде про небезпечний злочин, на відміну від злочинів, які вчиняються під впливом емоцій необережних кримінальних правопорушень тощо.

Практика показує, що, коли суспільство намагається знизити рівень певного злочину (наприклад, хуліганства, грабежу, крадіжки), це робиться за допомогою законодавчого збільшення покарання або судової практики. При цьому іноді забувається, що жорстокість покарання має наслідки, які не тільки не допомагають, а, навпаки, суперечать загальнопопереджувальній меті покарання. Зазвичай ефективність посиленого покарання може відчуватися в самому початку його практичного застосування, а потім вона зменшується. У той же час слід враховувати наступне. Якщо історичний досвід людства показує, що боротьба з злочинністю за допомогою жорстоких покарань є марною, це взагалі не означає, що слід кидатися в інший бік: вважати, що покарання повинні бути, безумовно, м'якими. Це лише означає, що покарання повинно бути розумним і обґрунтованим і відповідати загальній меті.

Сьогодні немає конкретних показників, критеріїв, які слугували б інструментом вимірювання відповідності кримінально-правової санкції та кримінального правопорушення. Повсякденно пропонували загальні принципи, з яких слід виходити при визначенні такої відповідності. При цьому у філософських трактатах поставало питання відповідності. Але воно було більш абстрактного, а ніж практичного характеру, тоді як правники зазвичай не можуть вийти за межі практичного, чинного кримінального права. У своїй праці «The Spirit of Laws» Ш. Монтеск'є зазначав, що застосування покарання має прагнути до блага та сприяти формуванню безпеки у суспільстві, але воно не повинно перетворюватися на жорстокість, відповідати вчиненому злочину та не перевищувати необхідних розмірів. Таким чином, мисли-

тель, характеризуючи заходи впливу на винну особу наголошує на необхідності бінарного врахування інтересів: суспільства з одного боку і винної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з іншого [8]. Тобто, має бути справедлива рівновага між заходом кримінально-правового характеру, таким як спеціальна конфіскація, та вчиненим кримінальним правопорушенням (ступенем суспільної небезпеки, наслідками тощо).

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що системний характер кримінального правової санкції, зокрема спеціальної конфіскації, є складною системою, що включає три взаємопов'язані частини: підготовка, прийняття кримінально-правової санкції, призначення та виконання покарання або заходів кримінально-правового характеру, таких як спеціальна конфіскація. Системний характер санкції передбачає врахування міждисциплінарного підходу та залучення різних наук, таких як філософія, соціологія, психологія, педагогіка, кібернетика та теорія інформації, для розкриття закономірностей та категорій, які визначають ефективність системи кримінально-правових засобів у запобіганні злочинності.

Сучасне правосуддя спрямоване на врахування конкретних обставин та міркувань, а не тільки на загальноприйняті стереотипи або жорсткість у визначенні відповідальності між кримінально-правовою санкцією та вчиненим кримінальним правопорушенням. Акцент має робитися на важливості визначення міри кримінально-правової санкції та її відповідності характеру вчиненого кримінального правопорушення. Філософи та юристи визнають необхідність розумного та обґрунтованого підходу при визначенні відповідальності за кримінальне правопорушення та встановлення справедливої рівноваги у суспільстві. Важливо, при визначенні справедливого покарання, враховувати інтереси як суспільства, так і злочинців. Дотримання розумного балансу передбачає узгодження цих інтересів. Суворість санкції може призвести до негативних наслідків і суперечити загальній та спеціальній превенції. Тому, необхідно шукати розумний баланс між мірою відповідальності та суворістю для відновлення соціальної справедливості у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стрельцов Є.Л. Спеціальна конфіскація у світлі кримінально-правових та кримінально-процесуальних постулатів / Є.Л. Стрельцов, І.І. Чугуников, І.В. Гловюк // Юридичний Вісник України. 2016. № 16. С. 6–7.
2. Пироженко О.С. Спеціальна конфіскація – «новий» інструмент у протидії корупційним злочинам: проблемні аспекти / О.С. Пироженко // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : збірник матер. міжнар. наук.- практ. конф. [17 квітня 2014 року, м. Харків] / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2014. – С. 172–176.
3. Юзікова Н. С. Спеціальні обмеження, заборони та інші превентивні заходи – ефективний арсенал у протидії корупції: порівняльне дослідження / Н. С. Юзікова // Новітні кримінально-правові дослідження – 2021 : Альманах наукових праць / за ред. проф. Є. Л. Стрельцова, проф. О. В. Козаченка, PhD О. М. Мусиченко. – Миколаїв : МПНУ "ОЮА", 2021. – С. 78–85.
4. William J. Sabol, Miranda L. Baumann. Forecasting and Criminal Justice Policy and Practice *Am J Crim Justice*. 2022; 47(6): 1140–1165. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9758473/>
5. Angwin, J., Larson, J., Mattu, S., & Kirchner, L. (2016). Machine bias: There's software used across the country to predict future criminals. And it's biased against blacks. ProPublica. Retrieved from <https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>. Accessed 20 June 2022
6. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
7. Рішення ЄСПЛ Тас проти Бельгії від 12 травня 2009 року/ URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng>
8. The Spirit of Laws. Charles de Secondat, Baron de Montesquieu. Botoche Books. Kitchener. 2001. 726с. URL: <https://historyofeconomicthought.mcmaster.ca/montesquieu/spiritoflaws.pdf>